

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

з теми: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ
ТЕХНІКИ ПСЕВДОВІТРАЖУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми **Середня освіта**
(Образотворче мистецтво)

Спеціальності 014 Середня освіта
(Образотворче мистецтво)

предметна спеціальність

014.12 Середня освіта (Образотворче
мистецтво) денної форми навчання

Гарашук Олександра Олександрівна

Керівник:

Урсу Н. О., докторка мистецтвознавства,
професорка

Рецензент: _____

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСЕВДОВІТРАЖУ В МИСТЕЦТВІ.....	6
1.1. Історія виникнення і розвитку техніки псевдовітражу.....	6
1.2. Європейський вітраж та псевдовітраж: мистецтво світла крізь століття.....	10
1.3. Український вітраж як натхнення для псевдовітражу	16
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ ПСЕВДОВІТРАЖУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	22
2.1. Особливості організації гурткових занять з псевдовітражу в закладах освіти	22
2.2. Методичні рекомендації щодо впровадження техніки псевдовітражу на різних етапах освітнього процесу	28
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	41
ДОДАТКИ.....	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Актуальність теми. Полягає в тому, що в умовах сучасного освітнього процесу особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей учнів, а техніка псевдовітражу є ефективним засобом для стимулювання уяви, фантазії та креативного мислення, дозволяючи учням експериментувати з кольорами, формами та текстурами, що сприяє розвитку їхнього художнього смаку та естетичного сприйняття. Робота з псевдовітражем має позитивний психологічний вплив на учнів, допомагаючи зняти стрес, розвинути дрібну моторику, концентрацію уваги та посидючість, а створення власних вітражних композицій сприяє підвищенню самооцінки та впевненості у своїх силах.

Дослідження даної теми відкриває широкий простір для вивчення історичного контексту та сучасних підходів інтеграції різноманітних матеріалів у виробництві вітражного мистецтва. Крім того, техніка псевдовітражу є доступною для учнів з різними освітніми потребами, дозволяючи створювати умови для їхньої творчої самореалізації та соціалізації. Отже, дослідження психолого-педагогічних аспектів Використання техніки псевдовітражу в освітньому процесі є актуальним і має важливе значення для розвитку творчих здібностей, естетичного виховання та психологічного благополуччя учнів.

Мета – дослідити психолого-педагогічний потенціал техніки псевдовітражу, розробити методичні рекомендації для її використання в освітньому процесі та визначити її ефективність для розвитку творчих здібностей учнів.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

1. Вивчити історію виникнення та розвитку техніки псевдовітражу.
2. Оглянути і проаналізувати публікації по темі.
3. Дослідити особливості українського вітражного мистецтва.
4. Констатувати потенціал техніки псевдовітражу як засобу розвитку творчих здібностей та естетичного виховання учнів.
5. Розробити методичні рекомендації щодо використання техніки псевдовітражу на різних етапах освітнього процесу.

Об'єктом дослідження є освітній процес з використанням техніки псевдовітражу.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови та методи використання техніки псевдовітражу, а також її вплив на розвиток творчих здібностей учнів.

До **методів дослідження** належать: теоретичний аналіз, педагогічний експеримент, спостереження.

Для аналізу виробів було застосовано комплексний підхід, що включає метод порівняльного аналізу. Цей метод дозволив зіставити роботи учнів за різними критеріями, такими як: рівень складності, оригінальність композиційного рішення, майстерність виконання та використання кольорової гами. Окрім того, для детального вивчення естетичних та технічних характеристик зразків робіт, виконаних у техніці псевдовітражу, було використано метод візуального аналізу. Цей метод передбачає ретельний огляд та оцінку кожного виробу з точки зору його художньої цінності, якості матеріалів та відповідності технічним вимогам. Використання цих методів дозволене лише оцінити рівень розвитку творчих здібностей учнів, але й виявити психолого-педагогічні аспекти, що впливають на процес створення виробів у техніці псевдовітражу.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає в тому, що її результати можуть бути використані для удосконалення навчально-виховного процесу шляхом впровадження розроблених методичних рекомендацій та навчально-методичного комплексу в практику роботи педагогів, що сприятиме підвищенню ефективності розвитку творчих здібностей та естетичного виховання учнів, а також для розробки навчальних програм та курсів з декоративно-прикладного мистецтва. Крім того, матеріали дипломної роботи можуть бути використані для підвищення кваліфікації педагогів шляхом проведення семінарів, тренінгів та майстер-класів з питань використання техніки псевдовітражу в освітньому процесі, сприяючи підвищенню рівня обізнаності педагогів щодо психолого-педагогічних аспектів використання декоративно-прикладного мистецтва.

Апробація досліджень. Основні положення роботи апробовано на щорічній студентській науковій конференції у тезах на тему «Психолого-педагогічні аспекти використання техніки псевдовітражу в освітньому процесі» на IV Всеукраїнському мистецькому симпозиумі пам'яті професора Бориса Негоди «Верлібри пастелі».

Структура роботи. Дипломна робота включає вступ, два розділи, які містять п'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і літератури з 3 найменувань та 9 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи 55 сторінок, основний текст викладено на 41 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСЕВДОВІТРАЖУ В МИСТЕЦТВІ

1.1. Історія виникнення і розвитку техніки псевдовітражу

Для того щоб краще зрозуміти, що таке псевдовітраж і чим він особливий, варто подивитись на його історію, починаючи з того, що його надихнуло – класичної вітражної техніки. У класичному вітражі кольорові шматочки скла складаються разом утворюючи світлопрозорі картини це завжди було складною і довгою роботою бажання зробити процес простішим дешевшим і дати художникам більше можливостей призвело до появи таких імітацій як ми сьогодні знаємо як псевдовітраж. Отже звернімося до з самого початку. Що побачити як складна класика перетворюється на більш гнучкі та доступні варіанти [5].

Щоб досягнути справжнє значення вітражів для людства, варто звернутися до їхньої історії. Слово «вітраж» бере свій початок від французького «vitrage», що сходить до латинського «vitrum» (скло). Перші вітражі засвідчені в XI столітті у вікнах собору в Аугсбурзі, і деякі з них існують донині. Стародавні вітражні композиції також можна знайти у французькому Шартрі та англійських соборах Кентербері й Йорку. Пік розвитку вітражного мистецтва припав на XIII-XIV століття. Проте з посиленням впливу протестантизму яскраві вітражі почали безжально руйнувати, оскільки протестанти вважали кольорове скло надмірно вигадливим. Нищили не лише вітражі в церквах, а й цілі майстерні та мануфактури, що призвело до втрати багатьох технік виготовлення скла на тривалий час [13] (Додаток А).

Близькі до вітражів конструкції, але виготовлені з безбарвних скелець, помилково вважалися лише ужитковим мистецтвом. Насправді ж, це значно ширше поняття – монументальний вид мистецтва, який не лише прикрашає будівлі, наповнюючи їх чарівним кольоровим світлом, але й виконує важливу практичну функцію, захищаючи внутрішній простір від негоди. Вітраж

унікально поєднує в собі художню цінність та практичну необхідність, і в цьому його особливість, яку поділяє хіба що архітектура [5].

У романський період, на зорі першого тисячоліття нашої ери, вітражі стали важливим елементом архітектурного декору, особливо в соборах. Через масивні стіни, що потребували великих віконних отворів, саме ці вікна почали оздоблювати кольоровим склом. Типовим рішенням того часу були ансамблі з трьох вікон, що символізували Святу Трійцю. Ранні вітражі відзначалися рослинними орнаментами з домінуванням червоних і синіх відтінків, але з часом їхні малюнки ставали складнішими, включаючи зображення людських постатей [11].

Еволюція вітражного мистецтва знаменується інтеграцією наративних елементів, зокрема текстових фрагментів зі Святого Письма. Ці включення, що описують життя святих і ключові епізоди з життя Христа, трансформували вітраж з декоративного елемента в потужний засіб візуальної катехизації та духовного повчання. Формування класичної вітражної техніки, що характеризується високим рівнем майстерності у різанні, компонуванні та спаюванні скляних елементів, остаточно кристалізувалося в XI столітті в європейському мистецькому контексті. Важливим джерелом для розуміння технологічних аспектів цього періоду є трактат ченця Теофіла, датований близько 1100 року. Його детальний опис виробничого процесу є безцінним свідченням середньовічної художньої практики та демонструє високий рівень розвитку склоробного ремесла [12].

У середньовічному вітражному мистецтві кожна окрема панель часто являла собою складну мозаїку, що налічувала сотні фрагментів кольорового скла. Ці ретельно підібрані шматочки не просто поєднувалися; деякі з них підлягали подальшій художній обробці. Майстри наносили на поверхню скла спеціальні матові емалеві фарби, після чого ці розписані елементи знову проходили процес випалу для закріплення зображення. Згодом, усі підготовлені скляні фрагменти з'єднувалися за допомогою гнучких свинцевих смужок, утворюючи цілісну композицію. Варто зазначити, що вікна того часу вражали своїми

розмірами, сягаючи іноді шести, а в окремих випадках навіть понад вісімнадцять метрів у висоту. З огляду на значні габарити, для забезпечення конструкційної стійкості такі великі вітражі поділялися на менші панелі, площа яких зазвичай не перевищувала кількох квадратних дециметрів. Ці окремі панелі потім надійно фіксувалися до металевих ґрат, розташованих із зовнішнього боку будівлі, що дозволяло зберегти цілісність та міцність вражаючих за своїми розмірами вітражних ансамблів [11].

На Сході ж існував особливий спосіб створювати вікна з різнокольорових скелець. Майстри використовували дерев'яні рамки та гіпс, щоб з'єднати ці шматочки разом. Цікаво, що й донині арабські майстри застосовують схожу техніку, скріплюючи скло за допомогою алебастру. Такі вітражі є великою рідкістю, і європейці захоплюються ними, адже вони мають незвичайні кольори та спосіб складання, що відрізняється від звичних нам вітражів. Це справжній витвір мистецтва, який показує інший погляд на красу скла та світла [12].

Наприкінці XIX століття митці Джон Ла Фарж і Луїс Тіффані свідомо експериментували зі створенням вітражного скла з різноманітною текстурою та кольором. Сьогодні ж для виготовлення вітражів використовується цілий спектр технік. Завдяки цьому скло може бути як повністю прозорим, так і матовим, мати рівний колір або ж поєднувати в собі безліч відтінків одного чи різних кольорів, а його поверхня може бути гладенькою або мати виразну фактуру [11].

Розібравшись в історії вітражу, можемо перейти до його цікавої імітації – псевдовітражу. Отже, вітражний розпис – це, по суті, живописна техніка декорування скла. Завдяки специфіці цього процесу майстер отримує можливість детально опрацьовувати найдрібніші елементи композиції, створювати ілюзію легкості та об'ємності форм, а також досягати багатогранних колірних нюансів і плавних переходів. Створюється враження прозорого живопису, що чимось нагадує акварельну техніку або мистецтво батіку, де колір ніби проникає в саму основу [28].

У вітражному живописі традиційно виокремлюють дві основні категорії фарб, що різняться за своїм хімічним складом та експлуатаційними характеристиками: фарби на водній основі та фарби на основі органічних розчинників. До першої групи належать акрилові фарби, які характеризуються екологічністю, відсутністю різкого запаху, а також можливістю розведення та очищення водою. Зазначено, що для забезпечення стійкості нанесеного зображення та його здатності витримувати вологе очищення, включаючи використання миючих засобів, необхідним є термічне закріплення пігменту. Їхня відносно рідка консистенція та висока світлопроникність роблять акрилові фарби оптимальним вибором для створення вітражів з акцентом на світлових ефектах та деталізації [28].

Другу групу складають алкідні фарби, в основі яких лежать органічні розчинники, зокрема спиртові та лакові. Однією з ключових переваг даного типу фарб є відсутність потреби у термічній обробці для фіксації. Вони відрізняються більш густою консистенцією та матовою фактурою. Слід відзначити їхню високу адгезію до поверхні та стійкість до вологи, що дозволяє проводити очищення розписаних виробів вологою тканиною або споліскуванням. Проте, використання алкідних фарб пов'язане з наявністю інтенсивного запаху, що зумовлює обмеження щодо їх застосування, особливо в дитячій творчості та особами з респіраторними захворюваннями або алергічними реакціями. За умови забезпечення належної вентиляції приміщення, використання алкідних фарб не становить значної загрози [25].

При порівняльному аналізі акрилових та алкідних фарб виявлено наступні особливості: акрилові фарби характеризуються відсутністю запаху, яскравістю пігментів та не потребують спеціалізованих розчинників для очищення інструментів. Однак, при їх нанесенні можливе утворення нерівномірного шару, що може вимагати багаторазового нанесення. Натомість, алкідні фарби, попри наявність вираженого запаху та густу консистенцію, демонструють здатність до рівномірного розподілу по поверхні, нівелюючи незначні дефекти основи. Таким чином, вибір конкретного типу вітражних фарб є

індивідуальним рішенням художника, що залежить від поставлених художніх завдань, технічних вимог та умов праці [28].

Підсумовуючи вивчення історії виникнення та розвитку техніки псевдовітражу, можна стверджувати, що цей вид декоративно-прикладного мистецтва прийшов значний шлях еволюції. Від імітації класичних вітражів за допомогою простих та доступних матеріалів, псевдовітраж трансформувався у самостійний та багатогранний напрямок. Його поява стала відповіддю на прагнення зробити красу вітражного мистецтва доступнішою та менш трудомісткою. Перші спроби, ймовірно, були досить умовними, але з часом, завдяки винахідливості майстрів та розвитку нових матеріалів і технологій, псевдовітражі набули високої художньої цінності та естетичної привабливості. Сьогодні техніка псевдовітражу охоплює широкий спектр методів – від простих наклейок та плівок до складних заливних та фюзингових імітацій. Це дозволяє створювати унікальні декоративні елементи для інтер'єру, меблів та інших поверхонь, зберігаючи при цьому відносну простоту виконання та доступність матеріалів.

Таким чином, історія псевдовітражу є яскравим прикладом того, як творчість та інновації можуть демонструвати високе мистецтво, роблячи його частиною повсякденного життя та надаючи нові можливості для самовираження. Подальший розвиток технологій та матеріалів, безсумнівно, відкриває нові горизонти для цієї захоплюючої техніки.

1.2. Європейський вітраж та псевдовітраж: мистецтво світла крізь століття

Коли мова заходить про чарівний світ європейського вітражного мистецтва, ім'я Луїса Комфорта Тіффані спалахує яскравою зіркою. Його новаторський підхід та неперевершений талант не лише збагатили цю давню традицію, але й відкрили нову еру витонченості та кольорової симфонії в склі.

Американський митець та дизайнер, Луїс Комфорт Тіффані є яскравим представником стилю модерн, чия творчість отримала широке міжнародне визнання. Його ім'я стало синонімом витончених виробів зі скла, серед яких

особливе місце займають вітражі, абажури та ювелірні прикраси. Шедеври Тіффані можна зустріти у оздобленні сакральних споруд та приватних резидентів по всьому світу. Музей «Метрополітен» у Нью-Йорку пишається найбільшою у світі збіркою його скляних та ювелірних творінь, підкреслюючи його видатну роль в історії декоративно-прикладного мистецтва.

Завдяки геніальному новаторству Луїза Комфорта Тіффані світ художнього склоробства пережив справжню революцію. Його винайдення унікального способу з'єднання скляних фрагментів за допомогою мідної фольги, а також розробка нових видів скла, кардинально змінили підхід до створення вітражів. Техніка Тіффані не просто увійшла в ужиток, а й стала домінуючим методом виготовлення вітражів усьому світі [16].

Головним досягненням Луїса Комфорта Тіффані стало створення абсолютно інноваційного вітражного скла, яке дало потужний імпульс для мистецтва. Його активна діяльність у сфері дизайну підкріплювалася професійною підготовкою з художнього оформлення, здобутої в Парижі. Під час численних подорожей різними країнами Тіффані ретельно вивчав технології роботи зі склом, що й лягло в основу його новаторських розробок. У 1890 році він представив світові перший зразок унікального скла «Фавриль» у Смітсонівському інституті, а згодом і в Метрополітен-музей. Його видатний внесок був високо оцінений, про що свідчать Гран-прі Паризької виставки [19].

Митець скла, Тіффані бачив колір першу основою своєї творчості. Подібно до художника, що змішує фарби на палітрі, він експериментував з різними відтінками у процесі виготовлення скла, створюючи таким чином свої вітражні шедеври. Його підхід до кольору був надзвичайно скульппульозним: якщо потрібний тон не вдавалося отримати з однієї скляної пластини, він накладав кілька шарів скла, доки не досягав бажаного колірнього ефекту.

Незважаючи на те, що сучасний глядач може сприймати деякі роботи Тіффані як занадто насичені та декоративні, вони володіють особливою, майже магнетичною привабливістю. Цей ефект часто намагається пояснити, проводячи паралелі між його скляними виробами та живописними полотнами.

З давніх-давен скло з'єднували свинцевими прутами, але Тіффані вважав цей метод занадто грубим. Він розробив власний спосіб: нарізав мідні смужки з металевого листа, приклеїв їх до скла бджолиним воском і спаював оловом. Ця техніка дозволяла з'єднувати навіть найдрібніші шматочки скла та створювали складні об'ємні вироби. Спочатку Тіффані використовував мідну фольгу для виготовлення абажурів, а вже потім – для створення вітражів [16].

Хоча техніка мідної фольги, в знайдена Луїсом Комфортом Тіффані, відкрила нові горизонти у створенні різноманітних вітражних виробів, саме його абажури здобули всесвітню славу та вважаються вершиною його майстерності. Ці унікальні світильники вражали сучасників не лише витонченістю форм та багатством кольорової палітри, але інноваторським підходом до дизайну. Тіффані майстерно поєднував сотні, а іноді тисячі шматочків різнобарвного скла, створюючи ілюзію живописних полотен, що оживають під променями світла. Кожен абажур став справжнім витвором мистецтва, втілюючи красу природи у флористичних та анімалістичних мотивах, і назавжди увійшов до скарбниці світового декоративно-прикладного мистецтва [19] (Додаток Б, Б1).

Перші світильники використовували газ як джерело світла. Згодом, із винаходом електричної лампочки, дизайн світильників зазнав змін, зокрема підставки стали елегантнішими. Відомо, що Луїс Тіффані, чиї вишукані лампи з'явилися пізніше, був особисто знайомим з винахідником електричної лампи, Томасом Едісоном. Їхня співпраця навіть включала роботу над інтер'єром нью-йоркського театру «Ліцеум».

Однак, за часів Тіффані його розкішні лампи були доступні лише заможним покупцям, адже їхня вартість коливалася від 700 до 1000 доларів і вище, залежно від розміру та складності виконання. Сьогодні оригінальні лампи Тіффані є предметом колекціонування і оцінюється щонайменше в 20 000 доларів за простіше екземпляри, а ціни на популярні моделі може сягати понад 2 млн доларів. Сучасні репродукції цих знаменитих ламп є більш доступними, їхня вартість стартує від 500 доларів [16].

«Бог дав нам наші таланти не для того, щоб копіювати таланти інших, а для того, щоб використовувати наш розум і уяву, щоб отримати одкровення справжньої краси» – ця глибока філософська думка автором якого є Тіффані, несе в собі важливе послання про цінність індивідуальності, силу творчої уяви та прагнення до досягнення справжньої краси. Тіффані, відомим своїм новаторським підходом до дизайну скла та відмови від наслідування академічних стандартів, своїми роботами демонстрував віру в унікальне бачення кожної людини [32].

Він черпав натхнення у природі, використовуючи свою уяву для створення небачених раніше форм і кольорових поєднання, і через це прагнув передати гармонію світу, побачену крізь призму власного розуміння. Ця цитата закликає відмовитись від рутини та бездумного копіювання, надихаючи використовувати свій розум та уяву для створення чогось оригінального, що випливає з власного внутрішнього світу. Для Тіффані, який, можливо, вбачав у мистецтві не лише декоративну функцію, а й спосіб передачі духовних ідей, «одкровення справжньої краси» могло полягати в досягненні глибоких істин через власну творчість. Таким чином, ця думка є натхненним закликом цінувати свою унікальність, активно використовувати свій розум та уяву, шукати натхнення у світові та прагнути до індивідуального вираження, вбачаючи у творчості шлях до духовного пізнання та передачі краси. Його власна спадщина є яскравим прикладом цих ідей, демонструючи силу індивідуального бачення та творчої уяви [17].

Також не слід забувати про ще одного художника. Еміль Галле, видатний французький дизайнер, справедливо займає одне з центральних місць серед майстрів стилю модерн, що розквітнув на межі XIX та XX століть. Його творчий підхід вирізнявся глибоким натуралізмом, адже митець черпав невичерпне натхнення в органічних формах природи, пишності рослинного світу та витонченості дрібних деталей. Ця любов до природних мотивів майстерно поєднується з його сміливими експериментами в галузі склоробства. Завдяки впровадженню інноваційних технологій обробки скла, Галле став

одним з найкращих у виробництві художнього скла, зробивши його доступніше для широкого загалу [9].

Розпочавши свій творчий шлях на родинному скляному заводі, Еміль Галле швидко захопився ідеєю впровадження квіткових мотивів у звичайні скляні вироби, започаткувавши свої перші дизайнерські експерименти. У 1874 році його батько, Шарль Галле, передав йому керівництво сімейним бізнесом, що стало поштовхом для значного розширення асортименту продукції. Еміль сміливо впроваджував новітні технології обробки декоративного скла, демонструючи свій інноваційний підхід.

Серед його новаторський технік були емалювання, що додавало виробам яскравих барв, та тонування оксидами металів, зокрема створення ніжно-блакитного відтінку «місячне світло» (*clair-de-lune*). Галле активно використовував травлення плавиковою та соляною кислотами для формування рельєфних зображень на багат шаровому кольоровому склі, відомий як «камео-скло» (*cameo glass*). Крім того, він розробив оригінальну технологію обробки гарячого скла, експериментуючи з додаванням фрагментів срібної та золотої фольги, навмисним утворенням бульбашок повітря та ефектом потрісканого скла «кракле», що надало його виробам неповторною фактури та візуальної привабливості [10].

Окрім безпосереднього спостереження за природою, на формування унікального стилю Галле значний вплив справило японське декоративно-прикладне мистецтво, яке в той час переживало період свого розквіту та активно проникало в європейську культуру. Завдяки цьому синтезу європейського натуралізму та східної естетики, його скляні вироби часто називають не інакше як «поезією в склі» – наскільки поетично та витончено він передавав свої художні образи (Додаток Б, Б2).

Звичайно згадуючи про модерн, не можна не згадати про відомого митця Альфонса Мухи, який перш за все з нами як видатний художник стилю модерн, плакатист та ілюстратор, також залишив свій неповторний слід і в мистецтві вітражу. Хоча його вітражні роботи не такі численні, як його графічні твори

вони її яскравим свідченням його майстерності, чи довго відчуття кольору та декоративності, характерних для його унікального стилю.

Муха підходив до створення вітражів з тим же художнім баченням, що і до інших видів мистецтва. Його вітражі відзначаються планами лініями, органічними формами, зображенням жіночих фігур, оточених квітами та декоративними елементами. Він майстерно використовував світло, пропускаючи його крізь кольорове скло, створюючи чарівну гру відтінків та підкреслюючи витонченість композиції [1].

Однією з найвідоміших вітражних робіт Мухи є вітражне вікно «Святі Кирило та Мефодій» у соборі Святого Віта в Празі. Створений на початку ХХ століття, цей монументальний вітраж вражає своїм масштабом, складністю композицій та багатством кольорів. У ньому художник зобразив слов'янських святих просвітителів у характерній для нього манері, оточивши їх символічними орнаментами та історичними мотивами (Додаток Б, БЗ).

Хоча вітраж не був основним видом творчості Альфонса Мухи, його внесок у це мистецтво є значущим. Він зумів перенести свій впізнаваний стиль модерн на скло, створивши унікальні та незабутні твори, які сьогодні захоплюють своєю красою та майстерністю виконання. Його вітражі є ціною частиною його художньої спадщини, що демонструє багатогранність його таланту [13].

Європейський вітраж та його сучасна імітація псевдовітраж – являють собою захоплюючу подорож крізь століття, демонструючи еволюцію мистецтва світла. Від монументальних готичних вікон, що оповідали біблійні історії сяючими кольорами, до витончених модернових композицій, вітраж завжди залишався не лише функціональним елементом архітектури, але й потужним засобом художнього вираження.

Псевдовітраж, зі свого боку, відкрив нові можливості для декоративного оформлення, зробивши красу імітації вітража більш доступною та різноманітною. Хоча він і не володіє тією магією справжньої пропускання світла крізь кольорове скло, його технічні переваги в плані складності

візерунків та вартості роблять його цінним інструментом для сучасного дизайну.

Таким чином, і класичний вітраж, і псевдовітраж продовжують жити та розвиватися, кожен у своїй ніші. Вони засвідчують неперервний інтерес людини до гри світла та кольору, до створення особливої атмосфери в просторі. Мистецтво світла, заломленого крізь вітражне скло або майстерно відтвореного та його імітації, залишається важливим елементом культурної спадщини Європи та джерелом натхнення для майбутніх поколінь художників і дизайнерів.

1.3. Український вітраж як натхнення для псевдовітражу

На відміну від європейських країн з їхніми відомими англійськими, німецькими та французькими вітражами, а також прогресивним прибалтійським вітражним мистецтвом, в Україні фундаментальної школи вітража не існувало. Розвиток цього мистецтва тримався виключно на ентузіазмі та самостійних зусиллях українських художників, які опановували складний процес створення вітражів власними силами. Саме Львів став місцем народження у 1999 році асоціації «Вікно», об'єднавши випускників кафедри художнього скла Львівської академії мистецтв: Анатолія Винту, Ірину, Андрія Курила, Олександра Личка, Юрія Павельчука, Ігоря Тарнавського, Володимира Рижанкова та Олександра Шевченка. Головним завданням цієї спілки було зростання та охорона українського вітражного мистецтва, вивчення та реставрація історичних робіт, а також практичне втілення творчих ініціатив [29].

Також, на межі XIX-XX століть, особливо в епоху сецесії, приділяли значну увагу художньому оформленню інтер'єрів, що призвело до активного використання вітражів у житловій архітектурі. У Східній Галичині вітражне мистецтво відіграло важливу роль у створенні цілісного образу вхідних зон, естетизуючі побут мешканців та формуючи особливу емоційну атмосферу на межі зовнішнього і внутрішнього просторів. Архітектори заздалегідь планували розміщення, гаму кольорів та розмірів вітражів, які гармонійно

поєднували інтер'єр та екстер'єр будівлі. У житлових будинках вітражі прикрашали вікна сходових кліток, тамбурні двері, стелі та входні брами, займаючи важливе місце в художньому оздобленні завдяки своїй виразності [6].

Для глибшого розуміння значущості української вітражного мистецтва варто звернутися до творчості його яскравих представників.

Андрій Курило – визначний майстер художнього скла та член львівської Асоціації художників-вітражистів «Вікно» з 1999 року. Він закінчив Львівську академію мистецтв у 1991 році, з цього ж року митець активно бере участь в обласних та міжнародних художніх виставках, а його персональні виставки з успіхом проходили у Києві у 1999 та 2010 роках.

Творчість Андрія курила вирізняється сміливими експериментами у галузі вітражного та гутного скла, постійним пошуком нових колористичних та пластичних рішень, а також оригінальних образно-художніх можливостей. У своїх декоративних посудинах та пластах 1990-х років він використовував архаїчні техніки обробки гарячого скла, зокрема накладання розпечених скляних прутиків. Його вітражні пластини вражають мерехтливими поверхнями, що досягається завдяки контрастним або м'яким поєднанням кольорів та ретельно вивіреному пропорціям, а також незвичайними формами та загадовими образами. Композиції художника часто навіяні уявними космічними світами та базується на абстрактних формах, що нагадують елементи біо- та зоопластики [14].

Одним із видатних його творів мистецтва є вітражний стілець – це унікальний витвір мистецтва, що поєднує функціональність предмета меблів з виразністю вітражної техніки. Замість традиційних матеріалів для сільця, таких як дерево чи метал, Курило використовує різнокольорове художнє скло, трансформуючи звичайний об'єкт у самотійну скульптурну композицію.

Кольорова гама вітражного стільця може варіюватися від яскравих, контрастних поєднань до ніжних, пастельних переходів, відображаючи експерименти художника з колористичною виразністю. Сам стілець, скоріш за

все, не призначений для щоденного використання за прямим призначенням через свою крихкість та художню цінність. Він є об'єктом для споглядання, арт-інсталяцією, що демонструє віртуозне володіння технікою вітражу та новаторський підхід до використання скла в нетрадиційному контексті. Вітражний стілець Андрія Курила – це втілення його творчих пошуків кольорово-пластичної виразності та образно-художніх можливостей скла, що змушує глядача по-новому поглянути на звичайні предмети [29] (Додаток С, С1).

Ще один яскравий представник українського вітражного мистецтва, Анатолій Винту – відомий український художник-монументаліст та член Львівської професійної асоціації художників-вітражистів «Вікно» з 1999 року. Він здобув освіту у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва, який закінчив у 1979 році, навчаючись у Бориса Галицького. З того часу митець є активним учасником численних художніх виставок.

Основною сферою його творчості є монументально-декоративне мистецтво. Анатолій Винту є автором вітражів у багатьох архітектурних проектах, зокрема у культових спорудах. У своїх вітражних роботах, які можуть бути об'ємно-просторовими, монолітними або ажурними, художник майстерно досягає оптичної гармонії між склом, світлом та навколишнім простором. Його твори відзначається цілістю композиції та глибоким відчуття матеріалу, завдяки чому вітражі органічно вписуються в архітектурний контекст і створюють неповторну атмосферу [4].

Одна із його визначних робіт – це вітраж «Ісус-цар» який зображує Ісуса Христа, що сидить на троні. Він одягнений у білі шати з золотою облямівкою та золоту корону на голові, прикрашену хрестом. Його права рука піднята у благословляючому жесті, а в лівій він тримає сферу, що символізує владу над світлом.

Колористична гама вітража є досить стриманою, з переважанням білого, золотого, коричневого та блакитного кольорів. Блакитний колір

використовується у верхній частині вітража, імітуючи небо, а також у складках одягу Ісуса, створюючи відчуття глибини та об'єму [29].(Додаток С, С2).

Не менш вражаючою є Ірина Степанівна Гах, яка є знаною художницею декоративного скла та авторитетного мистецтвознавицею. З 1999 року вона є членом Львівської асоціації художників-вітражистів «Вікно». Як художниця вона бере участь в обласних мистецьких виставках з 1997 року, віддаючи перевагу вітражному мистецтву, зокрема його мініатюрних формах. У її творчому доробку – умовні фігуральні та архітектурно-пейзажні композиції [7].

Робота Ірини Гах, вітраж «Золоті постаті» створений у 2001 році в техніці Тіффані з використанням скла та металу, являє собою лаконічну та символічну композицію. Вітраж складається з трьох вертикальних сегментів об'єднаних арочним завершенням. У кожному сегменті зображено стилізовану жіночу постать, виконану в золотисто-жовтих відтінках. Фігури є умовними, позбавленими деталізації обличчя та виразних індивідуальних рис, що надає їм універсального та дещо алегоричного характеру. Їхні силуети витягнуті, стрункі з плавними лініями, що підкреслює грацію та елегантність.

Колірна гама вітража монохромна, побудована на різних нюансах жовтого та золотистого, що створює відчуття цінності, світла та духовності. Світло, проходячи крізь золотисте скло, наповнює простір теплим сяйвом. Фон за посталями виконаний зі світлого, майже прозорого складу з тонкими металевими прожилками, характерними для техніки Тіффані. Ці металеві лінії не лише з'єднують скляні фрагменти, але й додають графічності та ритму композиції.

Загальне враження від роботи – це витонченість, спокій та гармонія. Умовність зображення дозволяє глядачеві інтерпретувати образи на власний розсуд, вбачаючи в них символи жіночності, духовності, зв'язку або ж інші абстрактні ідеї. Лаконічність форми та виразна кольорова гама роблять цей міні-вітраж впізнаваним елементом творчого стилю Ірини Гах [29] (Додаток С, С3).

Авжеж не можна забути про Олександра Петровича Личка, який є визнаним майстром художнього скла та активним членом Львівської професійної асоціації художників-вітражистів «Вікно» з 1999 року. Його мистецька освіта була здобуто у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва, який він закінчив у 1980 році. Професійна діяльність Олександра Личка тісно пов'язана з Львовом. У період з 1977 по 1984 рік він працював художником комбінату монументально-декоративного мистецтва. З 1986 по 1993 рік брав активну участь у створенні школи з розпису на склі «Райдуга». Важливим етапом у його кар'єрі стала організація та викладання на відділенні художнього скла та вітражного мистецтва художнього ліцею з 1984 по 2000 рік. З 1994 року він також передає свої знання студентам, викладаючи на кафедрі художнього скла інституту прикладного та декоративного мистецтва.

Творчість Олександра Личка є багатогранною і охоплює вітражі, живописні полотна, фотоколажі та інсталяції. Характерною особливістю його мистецького пошуку є прагнення до духовного зв'язку з національною мистецькою спадщиною, спроба переосмислити та адаптувати її до стилістики сучасного мистецтва. У своїх монолітних чи ажурних вітражах він майстерно використовує колористичні та фактурні можливості скляної поверхні. Олександр Личко активно розвиває нові художні ідеї в сучасній архітектурі культових споруд та мистецтві, впроваджуючи об'ємно-просторові інсталяції композиції з використанням як класичних вітражних технік, так і новітніх технологій виготовлення сакральних вітражів [15].

Робота Олександра Личка, під назвою «Трансформація образу» – це об'ємна просторова композиція, що поєднує елементи класичної вітражної техніки з рисами сучасної інсталяції, що складається з кількох скляних площин різної форми та розміру, підвищених або закріплених на металевому каркасі. Центральним елементом є зображення двох фігур, виконаних у світлих кольоровій гамі з використання жовтих та блакитних відтінків. Стиль зображення є умовним та символічним, характерним для пошуку Олександра Личка духовного зв'язку з національною мистецькою спадщиною та її

переосмисленням в сучасному контексті. «Трансформація образу» не є традиційним вітражем, а скоріше його сучасної інтерпретацією, де скло використовується не лише як матеріал для створення зображення, але як елемент просторової композиції [29] (Додаток С, С4).

Український вітраж, з його історією та самобутніми художніми традиціями, є невичерпним джерелом натхнення для сучасного псевдовітражу. Його характерні риси – яскраво-кольорова гама, символізм орнаментів, геометрична чіткість композиції та глибокий зв'язок з народним мистецтвом – відкривають широкі можливості для творчого переосмислення та адаптації в нових техніках.

Псевдовітраж, як більш доступна та технологічна альтернатива класичного вітражу, може успішно запозичувати естетичні принципи українських майстрів. Відтворення впізнаваних мотивів – рослинних, геометричних, анімалістичний – у поєднанні з сучасними матеріалами та методами нанесення фарб, плівок чи контурів, дозволяє створювати оригінальні декоративні елементи.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ ПСЕВДОВІТРАЖУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Особливості організації гурткових занять з псевдовітражу в закладах освіти

В умовах реформування освітньої галузі, спрямованої на впровадження компетентнісного підходу, зростає потреба в розробці та впровадженні ефективних методик організації навчально-виховного процесу, що сприяє не лише засвоєнню знань, але й розвитку ключових компетентностей учнів. Заняття з псевдовітражу, завдяки своїй специфіці, можуть стати дієвим інструментом у цьому контексті, сприяючи розвитку дрібної моторики, координації рухів, уваги, посидючості, творчої уяви, естетичного сприйняття та самовираження. Незважаючи на значний інтерес до використання технік декоративно-прикладного мистецтва в освітньому процесі, питання організації занять з псевдовітражу в закладах освіти залишаються недостатньо дослідженими. Існує потреба в систематизації методичних підходів, визначені оптимальних форм і методів роботи з учнями різного віку, а також у виявленні особливостей впливу псевдовітражу на особистісний розвиток учнів [26].

Для цього доцільно розглянути типи впровадження псевдовітражу в освітнє середовище. Шкільна програма передбачає важливу складову розвитку учнів – позакласну роботу. Ця форма навчання охоплює різноманітні заняття, які проводяться у вільний від основних уроків час і ґрунтуються на добровільній зацікавленості дітей [23].

Особливо цінною для всебічного розвитку школярів є позаурочна та позакласна робота з мистецтва. Занурюючись у світ творчості поза межами стандартних уроків, учні мають чудову нагоду поглибити свої знання та практичні навички. Наприклад, участь у гуртку з виготовлення псевдовітражів не лише сприятиме розвитку дрібної моторики та художнього смаку, але й знайомству дітей із нетрадиційною технікою декоративно-прикладного мистецтва, розширюючи їхні культурний світогляд. Такі заняття

стимулюватимуть уяву, креативність та допоможуть розкрити індивідуальні таланти кожної дитини [20].

У звичайній загальноосвітній школі, на відміну від спеціалізованих мистецьких закладів, таких як музичні та художні школи, школи мистецтв, різноманітні студії, гуртки і клуби, можливості для повної реалізації індивідуальних художніх інтересів і потреб учнів у позаурочний час є дещо звуженими. Однак, проявляючи ініціатив в організації позакласної виховної роботи, вчитель має чудову нагоду істотно збагатити її форми, майстерно інтегруючи їх з ключовими темами навчальних занять з мистецтва та художньої культури. Такий підхід не лише розширює горизонти для творчої самореалізації школярів, але й надає їм нові шляхи для вираження власної унікальності [23].

Ігрові та комунікативно-діалогічні методи навчання, що сприяють глибокому залученню учнів та обміну думками, часто вимагають значного часового ресурсу. Саме тому проведення масштабних естетико-виховних заходів, таких як захоплюючих художньо-пізнавальні ігри та вікторини, стимулюючи дискусії та диспути, спільні творчі проекти й різноманітні мистецькі справи, доцільно виносити за межі стандартного урочистого часу. Це дозволить створити більш розслаблену та творчу атмосферу, де кожен учень зможе отримати незабутній досвід колективної творчості [30, ст. 49].

Замість пасивного споглядання репродукцій, позаурочні заняття з образотворчого мистецтва, побудовані на принципах проблемного навчання, можуть надихати дітей на самостійне художнє дослідження та творче втілення ідей. Наприклад, у гуртку з псевдовітражу можна запропонувати учням не просто опанувати техніку створення імітації вітража, а й самостійно сформулювати творчі завдання, пов'язані з його художніми можливостями (наприклад, «Як створити псевдовітраж, що передає відчуття легкості та прозорості?» або «Як за допомогою псевдовітражу розповісти історію без слів?»). Далі учні можуть самостійно розробити план створення свого псевдовітражу, обираючи матеріали, кольори, композицію та техніки

нанесення фарб. Процес пошуку відповідей на власні запитання, експериментування з різними підходами та критична оцінка власних результатів сприятимуть розвитку їхнього творчого мислення, уяви та здатності самостійно приймати художні рішення. Такий підхід перетворить навчання з ремесла на захоплююче дослідження можливості кольору та світла [27].

Для уникнення рутини на заняттях з псевдовітражу та стимулювання самостійного художнього дослідження учнів, ефективним є використання альтернативних занять, адже замість одного спільного завдання вчитель пропонує кілька варіантів, що відрізняються тематикою ескізів, складністю технік виконання псевдовітражу, змістом образів та навіть розмірів майбутньої роботи. Учням можуть бути запропоновані тематичні варіанти, такі як «Квіти весни», «Осінній пейзаж» або «Літні розваги», або ж варіанти з різним рівнем складності, від виконання простого псевдовітражу з використанням готових контурів до розробки складної композиції з безліччю дрібних деталей. Можливі технічні варіації по створенню вітражної композиції, такі як паперовий вітраж, імітація розпису по склу, використання вітражних плівок або комбінування матеріалів. У варіантах за змістовим наповненням можна запропонувати учням створити декоративний псевдовітраж, що розповідає певну історію чи передає певний настрій, надаючи такий вибір, щоби кожен учень зміг обрати завдання, яке відповідає його інтересам, рівню підготовки і творчим амбіціям. [30, ст. 85-86].

Зважаючи на зростаючу цінність активних методів, у методичних рекомендаціях з образотворчого мистецтва в школі все частіше пропонується використовувати групову роботу, адже її ефективність доведена у виконанні різноманітних творчих завдань. Завдяки цьому процесу в учнів формується не лише вміння організувати спільну роботу над мистецьким проектом (планувати етапи; розподіляти ролі у творчому процесі; співпрацювати, дотримуючись узгоджених правил; представляючи результати своєї роботи у вигляді спільної композиції, інсталяції тощо), але й здатність свідомо обирати

зручну та ефективну форму роботи над художнім завданням, і за потреби, ініціювати спільну творчість [27].

На уроках образотворчого мистецтва в школі надзвичайно плідною є технологія організації групової творчої діяльності. У такій формі роботу і кожного учня в групі вчитель керує опосередковано, пропонуючи завдання, які спрямовують спільну творчість. Педагог безпосередньо долучається до роботи групи лише тоді, коли в учнів виникають питання чи творчі труднощі і вони самі звертаються за порадою або допомогою [2].

Художньо-педагогічна практика демонструє органічне виникнення групових та колективних форм роботи в контексті виконання народних обрядів і розігрування театралізованих діалогів. Окрім того, спільна творча діяльність ефективна реалізується і в процесі створення псевдовітражів. Робота в групах розглядається як важливий чинник виховання колективізму, взаємної підтримки, толерантності та стимулювання художнього пізнання з позиції спільного суб'єкта. Створення псевдовітражів у групах дозволяє учнів обмінюватися ідеями, спільно розробляти ескізи та розподіляти завдання, що сприяє розвитку їхньої творчої співпраці. Інтерактивні художньо-педагогічні технології передбачають застосування різноманітних моделей організації групової взаємодії, виключаючи парну, трійкову та роботу в малих і великих групах, що базується на принципах кооперації [30, 98-99].

Застосування техніки псевдовітражу може бути успішно інтегровано в різні форми групової роботи, надаючи учасникам освітнього процесу можливість експериментувати з кольором і формою, а також створювати спільні художні проекти. Однак, в умовах установленної класно-урочної системи загальноосвітньої школи домінуючими залишаються фронтальні форми організації навчальної діяльності, а індивідуалізація навчання переважно здійснюється шляхом диференціації навчальних завдань [2].

Доцільно розглянути ще один потужний інструмент навчання, який також сприяє активній творчій діяльності учнів – метод проектів. За визначенням, метод проектів – це педагогічна технологія, яка ставить за мету не стільки

запам'ятовування готових знань, скільки їх практичне застосування та здобуття нових знань, часто через самостійне навчання. Коли учні активно залучаються до виконання різноманітних проєктів, вони отримують цінний досвід створення нових способів діяльності в соціальному та культурному контексті. Якщо ж розглядати це у контексті декоративно-прикладного мистецтва, зокрема створення псевдовітражів, то проєктування набуває особливого значення. У цьому випадку, науково обґрунтована побудова системи параметрів стосуватиметься вибору матеріалів, розробки ескізу, визначення техніки створення вітражної композиції, а також врахування особливостей поверхні, на яку буде нанесено псевдовітраж. Таким чином, проєктування псевдовітражу є практично спрямованим дослідженням можливостей матеріалів та технік для створення бажаного художнього ефекту [18].

З метою оптимізації художньо-пізнавальної діяльності учнів, педагог виступає в ролі фасилітатора та координатора. За потреби, вчитель надає адресні консультації як окремим учням, так і групам, а також забезпечує чітке інструктування з організаційних питань, підтримуючи постійний зворотний зв'язок. У процесі колективної оцінки результатів навчальної діяльності учнів педагог стимулює розвиток критичного мислення та здатності до аргументації власних суджень.

Таким чином, основна функціональна роль педагога як консультанта у проєктній діяльності учнів полягає у здійсненні педагогічного супроводу, спрямованого на підтримку їхньої самостійності у розв'язанні навчальних завдань. Педагог сприяє формуванню конструктивних підходів до діяльності, налагодженню колегіальної взаємодії у процесі подолання труднощів, що виникають під час художньо-пізнавальної та творчої діяльності, а також підтримує атмосферу доброзичливості та психологічного комфорту в навчальному середовищі [30, ст. 105-106].

У контексті освітнього процесу медіа-освіта визначається як цілеспрямована діяльність, спрямована на становлення медіа культури

суспільства шляхом формування медіа грамотності особистості, здатної до безпечної та продуктивної взаємодії з різноманітними каналами масової комунікації в умовах динамічного розвитку інформаційно- комунікаційних технологій [3].

Художньо-педагогічний медіа технології являють собою інтеграцію світу мистецтва та можливостей масових комунікацій. Їхня особливість полягає в акценті на естетичній складовій мови медіа текстів, що робить їх потужним інструментом для творчого розвитку особистості. Застосування цих технологій відкриває широкі можливості для самовираження в різноманітних медіа формах, таких як фотографія, звукозапис, комп'ютерна графіка, відео та веб-дизайн. Розглядаючи тему псевдовітражу в контексті художньо-педагогічних медіа технологій, можна побачити, як традиційне мистецтво вітражу набуває нових форм і можливостей. Завдяки сучасним технологіям, створення імітації вітражу стає доступним і захоплюючим процесом. Наприклад, у фотографії це може бути досягнене через спеціальні фільтри або цифрову обробку, що імітує кольорові скляні елементи та світові ефекти справжнього вітражу.

Таким чином художньо-педагогічні медіа технології не лише розширюють інструментарій для творчої самореалізації, але й дозволяють по-новому інтерпретувати та втілювати традиційні види мистецтва, як-от псевдовітраж у сучасному медіапросторі. Це сприятиме розвитку естетичного смаку, креативного мислення та опануванню нових навичок у сфері медіа творчості [30, ст. 155].

Отже, організація занять з псевдовітражу в закладах освіти відкриває широкі можливості для інтеграції мистецтва та технології в освітній процес. Завдяки своїй доступності та варіативності, техніка псевдовітражу стає ефективним інструментом для розвитку творчих здібностей, естетичного смаку та дрібної моторики учнів різного віку. Ключовою особливістю таких занять є їхня здатність поєднувати традиційні художні прийоми з сучасної медіа технологіями. Використання комп'ютерної графіки, фотографії та навіть

веб-дизайну для створення та представлення псевдовітражних композицій не лише розширює творчий потенціал учнів, але й сприяє формуванню їхньої медіа грамотності та цифрової компетентності [3].

Важливим аспектом є також міждисциплінарний характер занять з псевдовітражу. Вони можуть успішно інтегруватися з уроками музики, технологій, інформатики, історії, біології та навіть математики, сприяючи глибшому розумінню різних предметів та розвитку системного мислення. Організація таких занять вимагає від педагога гнучкості, креативності та готовності до експериментів. Важливо забезпечити учнів необхідними матеріалами та інструментами, а також створити атмосферу підтримки та заохочення до творчого пошуку. Застосування індивідуального підходу, диференційованих завдань та проектної діяльності сприяє максимальному розкриттю творчого потенціалу кожного учня.

Таким чином, заняття з псевдовітражу є цінним доповненням до освітнього процесу, що сприяє не лише художньому розвитку учнів, але й формуванню їхніх ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в сучасному світі. Впровадження таких занять у закладах освіти є перспективним напрямком, що збагачує навчальний процес та надихає молоде покоління на творчість.

2.2. Методичні рекомендації щодо впровадження техніки псевдовітражу на різних етапах освітнього процесу

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним пошуком та впровадженням інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на підвищення ефективності навчально-виховного процесу, розвиток творчого потенціалу та формування ключових компетентностей здобувачів освіти. В цьому контексті особливої актуальності набуває використання мистецьких технік, що сприяють не лише естетичному вихованню, але й активізації пізнавальної діяльності, розвитку образного мислення та дрібної моторики [18].

Однією з таких перспективних технік є псевдовітраж, що поєднує в собі елементи традиційного декоративно-прикладного мистецтва з доступністю сучасних матеріалів і технологій. Простота виконання, варіативність художніх рішень та можливість інтеграції з різними видами діяльності роблять псевдовітраж цінним інструментом для використання на різних етапах освітнього процесу – від дошкільної до старшої школи [26].

Для поглибленого розуміння досліджуваного питання необхідно окреслити основні види псевдовітражу, який поділяється на:

- Паперовий
- Заливний
- Піскоструй
- Вітраж з контурами лаку
- Плівковий

Паперовий вітраж – це декоративна техніка, яка імітує справжній вітраж, але виконується з кольорового або прозорого паперу. Вона популярна в дитячій творчості та декоративному оформленні вікон, особливо до свят.

Основні етапи створення паперового вітража: *Ескіз*. Створюється малюнок, який має чіткі контури – як у справжньому вітражі. Тематика може бути будь-яка: квіти, тварини, орнаменти. *Рамка (контур)*. Вирізається з чорного або темного паперу. Це імітація свинцевих вставок у класичному вітражі. Вона слугує каркасом і тримає «кольорові скельця». *Кольорові вставки*. Вирізаються з тонкого кольорового паперу, кальки або прозорого целофану. Кожна вставка наклеюється на зворот біч рамки. *Збірка*. Усі деталі склеюються, щоб утворити єдину композицію. Її можна приклеїти до вікна – на світлі такий виріб виглядає дуже ефектно [8].

Особливості техніки: безпечна і доступна для дітей; розвиває просторове мислення, дрібну моторику і відчуття кольору; вимагає точності при вирізанні та приклеюванні деталей.

Заливний вітраж являє собою технологію створення імітації класичного вітража, що базується на застосуванні спеціальних вітражних фарб. Його

поява стала можливою завдяки прогресу в хімічній промисловості, яка забезпечила художників миючими барвниками для скла. Однією з ключових переваг заливного вітража є його економічність: виробничі витрати є вдвічі нижчими порівняно з традиційним вітражем, що значно розширює його доступність для широкого кола споживачів [31].

Принципова відмінність між псевдовітражем і класичним полягає у технології виготовлення. Заливний вітраж створюється шляхом нанесення живописного зображення безпосередньо на суцільну скляну основу, тоді як класичний вітраж є композицією, зібраною з численних окремих кольорових елементів скла. По суті, заливний вітраж є різновидом розпису по склу, який візуально відтворює естетику традиційного вітражного мистецтва [8].

Для самостійного створення заливного вітража першим кроком є підготовка ескізу бажаного зображення на папері. Рекомендується використовувати непрозорий папір, щоб уникнути просвічування основи. В якості основи для нанесення вітражного розпису може слугувати різноманітні тверді поверхні, такі як: віконне скло, дзеркала, скляні вази, плафони, світильники, керамічна плитка або навіть пластикові панелі. Важливо, щоб поверхня була чистою та знежиреною для кращого зчеплення фарби [26].

Наступним етапом є нанесення контуру малюнка за допомогою спеціальної контурної фарби для вітража або самоклеючої контурної стрічки. Контурна фарба зазвичай має густу концентрацію та наноситься безпосередньо з тюбика з тонким носиком, що дозволяє створювати чіткі лінії. Контурна стрічка є самоклеючою та полегшує створення рівних ліній, особливо для початківців. Контур виконує дві основні функції: візуально розділяє кольорові ділянки малюнка, імітуючи металеві перегородки класичного вітража, а також запобігає змішуванню різних кольорів фарби під час заливки [31].

Після повного висихання контуру (час висихання зазвичай вказується на упаковці фарби), можна приступати до заповнення ділянок малюнка вітражними фарбами. Ці фарби є рідкими та прозорими, що дозволяє світлу проникати крізь них, створюючи ефект кольорового скла. Фарби наносяться

обережно всередину контурних ліній, уникаючи утворення бульбашок та нерівномірного шару. Для рівномірного розподілення фарби можна використовувати м'який пензлик або спеціальний аплікатор.

Для школярів це корисно тим, що вони опановують техніку роботи з контуром та вітражними фарбами, вчать створювати ескізи, передавати форму та колір, розвивають відчуття композиції та гармонії кольорів. Робота з прозорими фарбами дозволяє наочно демонструвати принципи змішування кольорів, отримання нових відтінків та вплив світла на сприйняття кольору.

Учні можуть вивчити історію класичного вітража, порівняти його з сучасною технікою заливного вітража, створювати роботи, натхненні історичними стилями або епохами. Заливний вітраж може бути використаний у проектах з літератури (ілюстрацій до літературних творів), історії (створення гербів, історичних сцен), географії (зображення карт, символів країн) або природознавство (малюнки рослин, тварин, природних явищ) [8].

Однією з ключових відмінностей між традиційним вітражем та його імітацією, виконаною за допомогою фарб, є їхня довговічність. Класичний вітраж, зібраний зі шматочків кольорового скла, здатен зберігати свою естетичну привабливість протягом століть, передаючись як цінний артефакт від покоління до покоління. Натомість псевдовітраж, створений шляхом нанесення фарб на скляну основу, має менший термін служби, який за сприятливих умов експлуатації та незалежного догляду може становити кілька десятків років.

Однак, техніка псевдовітражу відкриває перед художниками унікальні можливості для творчості, особливо цінні в контексті учнівської художньої діяльності. Використовуючи фарби та пензлі, юні майстри можуть втілювати в життя надзвичайно тонкі та ажурні візерунки, які складно або навіть неможливо відтворити в техніці класичного вітража, де кожен елемент формується окремо. Ця особливість робить псевдовітраж особливо привабливим для шкільних проектів, оскільки дозволяє учням експериментувати зі складними деталями, створюючи витончені орнаменти та

розвивати свою майстерність у передачі нюансів художнього задуму. Таким чином, незважаючи на меншу довговічність, псевдовітраж є цінним інструментом для розвитку творчого потенціалу учнів, надаючи їм свободу у вираженні найсміливіших художніх ідей [31].

Одним із найбільш затребуваних та неординарних методів створення матової поверхні та нанесення зображень на скло є піскоструйна обробка. Цей процес дозволяє зменшити прозорість скляної поверхні, зберігаючи при цьому достатньо рівень світлопроникності. Піскоструйна обробка може застосовуватися як на всій площині скла, так і вибірково. У випадку суцільної обробки досягається ефект повністю матової поверхні. Для часткової піскоструйної обробки використовують трафарети, що дає змогу створювати матові ділянки на певних частинах скляної основи [21].

У контексті навчання учнів, піскоструйна обробка відкриває цікаві можливості для розвитку творчих навичок та розуміння технологічних процесів. Процес піскоструйної обробки, хоч і потребує певного обладнання та дотримання правил безпеки, може бути інтегрований у навчальні проекти з трудового навчання або мистецтва під керівництвом педагога. Учні можуть досліджувати різні види трафаретів, експериментувати з глибиною обробки для досягнення різних візуальних ефектів, а також вивчати можливості застосування піскоструйних вітражів у дизайні інтер'єрів. Це не лише сприяє розвитку їхніх практичних навичок, але й розширює їхні знання про сучасні технології обробки матеріалів та їхнє використання у мистецтві та побуті [8].

Піскоструминна обробка скла є різноманітною технікою, що включає кілька методів. Найпростішим є матування, яке передбачає рівномірне оброблення всієї поверхні скла без використання шаблону, в результаті чого утворюється суцільна матова текстура.

Поглиблений піскоструй дозволяє створювати глибокі елементи малюнка, вимагаючи використання не менше 5 мм. Рельєфний піскоструй подібний до попереднього методу, проте застосовується на дзеркалах товщиною 6 мм і більше, часто доповнюючись гравіюванням та промальовуванням рельєфних

деталей. Художній піскоструй є більш складною технікою, що полягає у нанесенні малюнка шляхом переривчастого матування, створюючи тони, півтони та витончені переходи, що вимагає від виконавця значного досвіду, високої точності та майстерності. Кольоровий піскоструй поєднує один з основних методів матування (плоский, поглиблений або рельєфний) з подальшим розписом малюнка фарбами, надаючи йому кольорового забарвлення. Фото-піскоструй є новітньою технологією, що використовує цифровий фотодрук для перенесення зображень на скляну поверхню. Нарешті, двосторонній піскоструй є найскладнішою технікою, при якій зображення наноситься на обидві сторони дзеркала, вимагаючи ідеального збігу малюнків [31].

Ще одним захоплюючим та оригінальним методом створення вітражних імітацій є техніка вітража з металевою протяжкою. Цей процес, подібно до заливного вітража, розпочинається з ретельного підбору ескізу та підготовки скляної основи, яка має бути чистою та знежиреною для забезпечення якісного зчеплення матеріалів. Ключова відмінність полягає у фінальному етапі формування контуру, що імітує свинцеві перегородки класичних вітражів. Замість використання автоматизованих ліній для нанесення контурної пасти, кваліфікований майстер вручну, з особливою ретельністю, накладає тонку металеву шинку-протяжку на вже заповнені кольоровими вітражними лаками ділянки малюнка [24].

Для створення такого вітража використовується спеціалізовані вітражні лаки та фарби, які мають сертифікати безпеки та якості. Ці матеріали розроблені таким чином, щоб після висихання утворювали на склі міцний, еластичний полімерний шар з високою адгезією. Це означає, що вітраж стійкий до значних температурних коливань, не втрачає свої яскравості під впливом атмосферних опадів та ультрафіолетового випромінювання, а також витримує помірні механічні впливи, такі як випадкові дотики чи незначні удари [8].

Однією з важливих переваг псевдовітражів, виконаних за технологією металевої протяжки, є їхня ефективна взаємодія зі світлом. Вітражний розпис наноситься лише на одну поверхню скляної основи, проте завдяки прозорості та здатності кольорових лаків пропускати світло, малюнок виразно проглядається з обох боків вікна або іншої світлопрозорої конструкції. Особливо цікавий візуальний ефект досягається при використанні як основи матового або сатинованого скла. У місцях, де наноситься прозорий або тонований вітражний лак, матова поверхня стає частково просвітленою, пропускаючи світло крізь кольорові ділянки та створюють м'які світлові акценти [31].

Готові вітражні вироби, виготовлені за цієї технології, є абсолютно безпечними для використання в житлових, офісних та громадських приміщеннях. Затверділий полімерний контур металевої протяжки, так само як і вітражні лаки, є хімічно інертними матеріалами, які не виділяють шкідливих або токсичних речовин у процесі експлуатації. У випадках встановлення вітражів у складі склопакетів, вони надійно захищені від прямого механічного впливу, що значно продовжує термін їхньої служби та зберігає їхній первісний вигляд. Догляд за такими віконними конструкціями є надзвичайно простим і не відрізняється від догляду за звичайними склопакетами, достатньо періодично протирати скляні поверхні м'якою тканиною та засобами для миття скла. Таким чином, вітраж з металевою протяжкою є не лише вишуканим елементом декору, але й практичним та безпечним рішенням для оформлення інтер'єру, що поєднує в собі естетично привабливість та довговічність [24].

Освоєння техніки вітража з металевою протяжкою в шкільному середовищі відкриває перед учнями захоплюючий світ декоративно-прикладного мистецтва, сприяючи всебічному розвитку їхніх творчих здібностей та знайомств з унікальними художніми прийомами. На заняттях з образотворчого мистецтва педагоги можуть розпочати знайомство учнів з багатовіковою історією вітражного мистецтва, демонструючи їм шедеври минулих епох та

сучасні тенденції. Після цього учні можуть приступити до розробки власних ескізів для майбутніх псевдовітражів з металевою протяжкою, враховуючи специфіку цієї техніки, де чіткі металеві контури відіграють ключову роль у візуалізації сприйнятті композиції. На початкових етапах навчання, з метою безпеки та доступності, можна використовувати альтернативні матеріали: щільний папір або картон слугуватимуть основою, а клей ПВА з додаванням блискіток або спеціальні об'ємні контурні фарби імітуватимуть ефект металевої протяжки [26].

Заповнення кольорових площин може здійснюватися за допомогою яскравих акварельних фарб або спеціалізованих вітражних фарб на прозорій плівці. Для старшокласників, за умов суворого дотримання інструкції з безпеки та під пильним наглядом викладача, можна організувати роботу з більш автентичними матеріалами. У якості основи може використовуватися тонке оргскло або безпечно оброблене справжнє з заклеєними крайками. Замість традиційної свинцевої протяжки, яка потребує складного процесу пайки, можна застосовувати самоклеючу свинцеву стрічку, що є значно безпечнішою та простішою у використанні. Кольорові ділянки може заповнюватися спеціальними вітражними фарбами на водній основі, які характеризуються низькою токсичністю.

У рамках проектної діяльності учні можуть об'єднатися для створення масштабних колективних вітражних панно, призначене для художнього оформлення шкільних рекреацій, класних кімнат або актової зали. Тематика таких проектів може бути різноманітною – від ілюстрацій до улюблених літературних творів та відтворення значущих історичних подій до зображення краси навколишньої природи [8].

Освоєння техніки вітража з металевою протяжкою сприяє інтенсивному розвитку дрібної моторики рук, покращенню координації рухів, вихованню акуратності та терпіння, а також формуванню розвиненого естетичного смаку. Процес розробки ескізу стимулює розвиток композиційного мислення, а безпосереднє створення вітража вимагає від учнів максимальної уваги та

точності у виконанні кожного етапу. Готові вітражі можуть слугувати оригінальними елементами шкільного декору або цінними подарунками, демонструючи майстерність та художні таланти юних митців. Під час реалізації подібних проектів вкрай важливо приділяти особливу увагу дотримання всіх правил техніки безпеки при роботі з ріжучими інструментами та хімічними матеріалами [31].

Плівкові вітражі являють собою сучасну технологію створення імітації класичного вітража, що виконується на цілісному скляному полотні. Процес створення такого вітража передбачає акуратне наклеювання на скло спеціальних самоклеючих кольорових плівок, які і формують основний малюнок. Для імітації свинцевих перегородок, характерних для традиційних вітражів, на стики між кольоровими плівками наноситься профіль, виготовлений зі свинцю, латуні або іншого гнучкого металу [22].

Першим етапом у створенні плівкового вітража є розробка детального ескізу майбутнього виробу кваліфікованим художником-вітражистом. На наступному етапі здійснюється точне вирізання деталей майбутнього вітража з рулонів кольорових самоклеючих плівок. Для цього використовуються спеціальні ріжучі інструменти, що забезпечують високу точність контурів кожної деталі. Вирізані елементи акуратно наклеюються на підготовлену скляну основу, утворюючи затверджений ескіз малюнка. Майстер ретельно стежить за тим, щоб між окремими плівковими елементами залишалися мінімальні зазори, які згодом будуть закриті металевим профілем.

Завершальним етапом є нанесення металевого профілю на стики між кольоровими плівками. Цей профіль, що має самоклеючу основу, не лише мазкою лінії з'єднання плівок, надаючи вітражу більше цільного та естетичного завершального вигляду, але візуально імітує традиційно свинцеву оправу класичних вітражів. Завдяки своїй гнучкості, металевий профіль легко повторює складні контури малюнка, підкреслюючи його деталі та лінії. Плівковий вітраж є більш економнішим та менш трудомістким у виготовленні порівняно з класичним вітражем, що робить його доступнішим для широкого

кола споживачів. Крім того, ця техніка дозволяє створювати досить складні та деталізовані малюнки з чіткими кольоровими переходами, зберігаючи при цьому відносно невелику вагу готового виробу [8].

Плівковий вітраж, завдяки своїй відносній простоті, безпечності та економічності, є чудовим інструментом для впровадження в освітній процес на різних рівнях шкільної програми, збагачуючи навчальний досвід учнів, розвиваючи їхні творчі здібності та надаючи практичні навички в галузі декоративно-прикладного мистецтва. У рамках уроків образотворчого мистецтва плівкова техніка може стати ідеальною відправною точкою для ознайомлення з історією та видами вітражного мистецтва, розвитку навичок ескізування та трафаретної роботи, практичного втілення творчих задумів та експериментів з кольором та світлом [31].

У проектній діяльності можливо створення колективних вітражних панно, інтеграції з іншими навчальними предметами та екологічні проекти. Застосування в позакласній роботі на гуртках сприяє поглибленню вивченню техніки та обміну досвідом між учнями. Перевагами використання плівкового вітража в освітньому середовищі є високий рівень безпеки, економічна доцільність, простота технології використання, швидкість та наочний результат, а також універсальність застосування.

Таким чином, плівковий вітраж є не лише захопливою та доступною художньою технікою, але й ефективним педагогічним інструментом, що сприяє всебічному розвитку творчого потенціалу учнів, формування їхніх художніх навичок, естетичного смаку та організації цікавої й змістової проектної діяльності, роблячи процес навчання більш наочним, інтерактивним та надихаючим [26].

Отже, впровадження технік псевдовітражу в освітній процес відкриває широкі перспективи для розвитку творчого потенціалу учнів, формування їхніх художніх компетентностей та збагачення навчального досвіду. Завдяки своїй доступності, безпечності та варіативності, псевдовітраж може ефективно застосовуватися на різних етапах навчання, від початкової школи до старших

класів, інтегруючись у різні навчальні дисципліни. Розроблені методичні рекомендації підкреслюють важливість поетапного підходу до освоєння технік псевдовітражу. На початковому етапі акцент робиться на ознайомленні з історією та видами вітражного мистецтва, розвитку базових навичок ескізування та роботи з простим матеріалом. З переходом на середній та старші етапи навчання, учні можуть опанувати складніші техніки, експериментувати з різноманітними матеріалами та інструментами, а також реалізувати масштабні колективні проекти. Особливу увагу приділено інтеграції технік псевдовітражу в проєктну діяльність, що сприяє розвитку навичок співпраці, критичного мислення та самостійного пошуку інформації. Міжпредметні зв'язки з літературою, історією, природознавством та іншими дисциплінами розширюють контекст використання псевдовітражу, роблячи навчання більш змістовним та захопливим. Важливим аспектом є створення безпечного та сприятливого навчального середовища, забезпечення учнів необхідним матеріалами та інструментами, а також чітке інструктування щодо правил роботи. Заохочення творчої ініціативи, експериментування та індивідуального стилю учнів є ключовими факторами успішного впровадження технік псевдовітражу.

Узагальнюючи, методичні рекомендації, представлені в цій роботі, мають на меті надати педагогам практичні інструменти для ефективного використання технік псевдовітражу в освітньому процесі. Впровадження цих рекомендацій сприятиме не лише розвитку художніх здібностей учнів, але й формування їхньої естетичної свідомості, креативності, здатності до співпраці та самовираження, що є важливими складовими успішної особистості в сучасному світі. Техніки з псевдовітражу, завдяки своїй унікальності та привабливості, здатні стати потужним засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів та збагатити їхній освітній досвід.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи шлях розвитку псевдовітражу, можна впевнено стверджувати, що він пройшов значну еволюцію від простої імітації класичних вітражів до самостійного та багатогранного виду декоративно-прикладного мистецтва. Його поява стала відповіддю на потребу зробити естетику вітражу доступнішою, і завдяки винахідливості майстрів та технологічному процесу, псевдовітраж набув власної художньої цінності. Сьогодні він охоплює широкий спектр технік, дозволяючи створювати унікальні декоративні елементи, поєднуючи простоту виконання з високою естетикою.

Історія як європейського вітражу, так і його сучасної імітації – псевдовітражу, демонструє безперервний інтерес людства до гри світла та кольору. Від великих готичних вітражів до витончених сучасних композицій, вітраж завжди був потужним засобом художнього вираження. Псевдовітраж, хоч і відрізнявся від оригіналу за способом пропускання світла, завдяки своїй доступності та різноманітності технік, став цінним інструментом сучасного дизайну. Обидва напрямки продовжують розвиватися, кожне у своїй ніші, підкреслюючи незмінну важливість мистецтва світла в нашому житті.

Український вітраж має свою унікальну ідентичність, що формувалася під впливом народних традицій та культурних особливостей. Його характерними рисами є використання яскравих насичених кольорів, геометричних та рослинних орнаментів, а також символічне наповнення композицій. Псевдовітраж, звертаючись до цієї спадщини, може відтворювати ці впізнавані мотиви, надаючи сучасним інтер'єрам особливого національного колориту. Застосування таких елементів у псевдовітражних композиціях не лише збагачує їхню естетику, але й сприяє збереженню та популяризації української культурної спадщини.

В освітньому контексті, заняття з псевдовітражу є цінним інструментом для всебічного розвитку учнів. Вони сприяють розвитку не лише художніх навичок, але й креативного мислення, уяви, уважності та терпіння. Робота з

дрібними деталями та необхідність точності рухів розвивають дрібну моторику, що є особливо важливим для учасників освітнього процесу. Інтеграція з інформаційними технологіями дозволяє учням створювати ескізи на комп'ютері, використовуючи різні редактори для розробки візерунків та представляти свої роботи в цифровому форматі, що відповідає вимогам сучасного інформаційного суспільства.

Міжпредметні зв'язки можуть бути реалізовані через вивчення історії виникнення вітражу на уроках історії, дослідження властивостей матеріалів на уроках природознавства та хімії, розрахунок симетрії та пропорції на уроках математики. Проектна діяльність, пов'язана зі створенням псевдовітражних композицій на певну тему (наприклад, ілюстрації до літературного твору або відображення історичної події), сприяє розвитку навичок співпраці, планування та презентації результатів.

Важливим аспектом є також використання позитивної та підтримуючої атмосфери на заняттях, де кожен учень відчуває себе вільнішим у своєму творчому пошуку. Заохочення експериментів, обговорення різних ідей та технік, а також демонстрація кращих робіт сприяють підвищенню мотивації та зацікавленості учнів. Педагог виступає в ролі не лише інструктора, але й натхненника, який допомагає розкрити творчий потенціал кожного учня.

Таким чином, псевдовітраж є не лише цікавим видом декоративно-прикладного мистецтва, але й потужним освітнім інструментом, що сприяє гармонійному розвитку особистості учня, формування його ключових компетентностей та збагачення його навчального досвіду. Його доступність, варіативність технік та можливість інтеграції з різними навчальними дисциплінами роблять його цінним доповненням до сучасного освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Альфонс Муха: геній «мистецтва для всіх» // ZN.UA. URL: <https://tinyurl.com/wr73y87a> (дата звернення: 22.04.2025).
2. Використання колективно-групової роботи на уроках української мови. // Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/001ybt-a2e6.docx.html> (дата звернення: 25.04.2025).
3. Використання медіа технології в навчально – виховному процесі // Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-media-tehnologii-v-navcalno-vihovnomu-procesi-48530.html> (дата звернення: 25.04.2025).
4. Винту, А. В. Винту Анатолій Васильович // Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-34110> (дата звернення: 22.04.2025).
5. Вітражі // CREDO.PRO. URL: <https://credo.pro/2019/04/235343> (дата звернення: 21.04.2025).
6. Вітражі у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця XIX – початку XX століття: типологія та виробничі заклади / Ш. Ю. Влох [та ін.]. Львів, 2019. С. 71-72.
7. Гах, І. С. Гах Ірина Степанівна // Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-28869> (дата звернення: 22.04.2025).
8. Дмитрук, Р. В. Плівковий вітраж у декоративно-прикладному мистецтві матеріали технологія стилістика: дипломна робота бакалавра / Р. В. Дмитрук ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016.
9. Еміль Галле: біографія, творчість, фото // WHAT. URL: <https://what.com.ua/emil-galle-biografiia-tvorch/> (дата звернення: 22.04.2025).
10. Еміль Галле: краса природи в дизайні декоративних виробів зі скла // Violity. URL: <https://violity.com/ua/publication/8761-emil-galle-krasa-prirodi-v-dizajni-dekorativnih-virobiv-zi-skla.html> (дата звернення: 22.04.2025).

11. Історія виникнення вітражів (технології, матеріали) Будинок скла Бусел // Busel. URL: https://www.busel.ua/ua/products/vitrage_history.html (дата звернення: 21.04.2025).
12. Історія виникнення вітражу у класичному стилі та Тіффані // Ironglass. URL: <https://ironglass.com.ua/history.php> (дата звернення: 21.04.2025).
13. Історія як все починалося... // VV.LVIV.UA. URL: <http://vv.lviv.ua/history.html> (дата звернення: 21.04.2025).
14. Курило, А. В. Курило Андрій Вікторович // Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-51895> (дата звернення: 22.04.2025).
15. Личко, О. П. Личко Олександр Петрович // Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-55344> (дата звернення: 22.04.2025).
16. Луїс Комфорт Тіффані // Vdovtsova Art. URL: <https://is.gd/C7JTun> (дата звернення: 22.04.2025).
17. Луїз Комфорт Тіффані // Google Arts & Culture. URL: <https://artsandculture.google.com/entity/m0jr3z?hl=uk> (дата звернення: 22.04.2025).
18. Метод проектів – ефективна технологія навчання // Osvita.UA. URL: https://osvita.ua/school/method/technol/1415/#google_vignette (дата звернення: 25.04.2025).
19. Мистецтво «Тіффані» // Piko. URL: <https://is.gd/Fer5Ow> (дата звернення: 22.04.2025).
20. Основні види позаурочної і позакласної роботи з інформатики в початковій школі // Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/00187n-fdda.doc.html> (дата звернення: 25.04. 2025).
21. Піскоструйна обробка // Korsa. URL: <https://www.korsa.ua/lazern-graviyuvannya-ta-piskostruyna-obrobka> (дата звернення: 07.05.2025).

- 22.Плівковий вітраж // Crystal Glass. URL: https://crystal-glass.com.ua/ua/tovary_i_uslugi/plivkovyy_vitrazh (дата звернення: 07.05.2025).
- 23.Позакласні заняття // aiSU school. URL: <https://aisu.school/pozaklasni-zaniattia/> (дата звернення: 25.04.2025).
- 24.Псевдовітражі // Korsa. URL: <https://www.korsa.ua/psevdovitrazhi> (дата звернення: 07.05.2025).
- 25.Розпис по склу вітражними фарбами: технологія виконання // PromKraska. URL: <https://promkraska.com.ua/rozpis-po-sklyv%D1%96trajnimi-farbami-tehnolog%D1%96ia-vikonannia> (дата звернення: 21.04.2025).
- 26.Саснок, Н. Ніжин у контексті розвитку мистецької освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2008. № 3. С. 113-117. URL: <https://surl.li/ccifxchttp://>
- 27.Сутність проблемно-евристичних художньо-педагогічних технологій навчання мистецтва у початковій школі // Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/sutnist-problemno-evristicnih-hudozno-pedagogicnih-tehnologij-navcanna-mistectva-u-pocatkovij-skoli-33790.html> (дата звернення: 25.04.2025).
- 28.Технологія вітражного розпису, історія і сучасність у виробках майстрів творчого об'єднання «Прибужжя» // Обласний науково-методичний центр культури. URL: <https://ocnt.com.ua/tehnologiya-vitrazhnogo-rozpisu-istoriya-i-suchasnist-u-virobax-majstriv-tvorchogo-obyednannya-pribuzhzhya/> (дата звернення: 21.04.2025).
- 29.Українські вітражисти, або Як збирати світло власноруч // Universe.zp.ua. URL: <https://universe.zp.ua/ukrainski-vitrazhisti-abo-jak-zbirati/> (дата звернення: 22.04.2025).

- 30.Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: методичний посібник / Л. М. Масол. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. С. 49-155.
- 31.Як зробити вітражі на склі своїми руками (плівкова, заливна та інші техніки)? // Poradumo. URL: <https://poradumo.com.ua/178495-iaak-zrobiti-vitrazi-na-skli-svoyimi-rykami-plivkova-zalivna-ta-inshi-tehniki/#tehniki-imitacii-vitrazhej> (дата звернення: 07.05.2025).
- 32.10 цікавих фактів про лампи Тіффані // Tiffany Lampa. URL: <https://tiffanylampa.com/uk/articles/10-tsikavykh-faktiv-pro-lampy-tiffani> (дата звернення: 22.04.2025).